

Skotakollr

Af Hans Bekker-Nielsen

Hungrvaka, sagaen om de ældste Skálholtbisper, er ikke blot et nyttigt skrift, når det gælder kendskabet til Islands tidligste kirkehistorie, men er også en indtagende, lille saga med personlighed og stil, som i hvert fald jeg har haft glæde af at læse igen og igen. For nylig læste jeg den med nogle Odense-studenter, denne gang i Kahles udgave,¹ og da vi kom til afsnittet om Þorlákr Runólfsson, biskop til Skálholt 1118—33, stødte vi også på det ejendommelige tilnavn *skotakollr*, som en af bispens forfædre, Þorkell, bar.

Ordet *skotakollr* har altid forekommet mig ganske nemt at tyde i en bestemt keltisk-nordisk sammenhæng, som jeg vil forsøge at gøre rede for senere i denne artikel, så jeg blev noget forbavset over at lægge mærke til, at Kahle i sin fodnote til stedet skriver: 'Der name bedeutet »Schottenkopf«.'² 'Skottehoved' synes ikke umiddelbart at være noget meget sigende tilnavn, med mindre navnet sigter til bærerens herkomst eller hjemsted på samme måde som *götuskeggr*, fynbo og sjællandsfar, men det forekommer ikke tilfredsstillende at opfatte en mand med det gode nordiske navn Þorkell som skotte.

¹ B. Kahle (udg.), *Kristnisaga, þáttir Þorvalds ens víðförla, þáttir Ísleifs biskups Gizurarsonar, Hungrvaka* (Altnordische Saga-Bibliothek, XI; Halle, 1905), pp. 87—126. *Hungrvaka* er også udgivet af Jón Helgason i *Byskupa sögur*, 1. hefte (København, 1938), pp. 72—115, med et udtømmende variantapparat; en oversigt over ældre udgaver findes dér, pp. 61—65. Endvidere findes sagaen i den samlede udgave af *Byskupa sögur*, I—III, ved Guðni Jónsson (Reykjavík, 1948 og senere).

² Kahles udgave, p. 104.

Lysten til at se, hvordan andre havde opfattet ordet *skotakollr*, drev mig blandt andet til at kigge i oversættelserne af *Hungurvaka*, og det var ganske lystigt. Mary Leith oversætter 'Porkelssonar skotakolls' som 'son of Thorkell »Scothead«³ og er altså enig med Kahle. I *Origines Islandicae* gengives de samme ord med 'the son of Thor-kel Coll o' Scots',⁴ og samme Porkell, som også nævnes i *Landnámabók*, får dér sit tilnavn oversat ved 'Scot-Coll'⁵ — og det er ikke nemt at vide, hvad oversættelserne skal betyde. Den gamle udgave af *Hungurvaka*⁶ tilbyder følgende løsning i sin latinske oversættelse: 'filii Thorkellis Skotakolli' (p. 69), og i registret opføres vor mand som 'Thorkell Skotakollus' (p. 386). Ordbøgerne (Cleasby-Vigfusson, Fritzner og Heggstad) meddeler om *skotakollr* blot, at det er et tilnavn.

Så er det straks mere interessant at se, hvad personnavneforskere har fået ud af ordet. Finnur Jónssons store afhandling om tilnavne⁷ indeholder en kommentar til *skotakollr*, hvor han siger: »Hvad *skota-* her betyder, er tvivlsomt, mulig 'rystende, stødende', el. et hoved, hvormed man er tilbøjelig til at slå (sml. slå skaller). Næppe af *skot* ntr. 'skud'. Jfr. slagakollr.« (p. 195) Om *slagakollr* oplyser han så følgende: »Mulig = *skotakollr* (til *slá* 'at slå'), eller er *slaga* identisk med *slaga* (i *slagasaudr*), fordi han beskæftigede sig med slagtning?« (p. 195) Denne forklaring faldt selvfølgelig

³ *Stories of the Bishops of Iceland*. Translated from the Icelandic »Biskupa Sögur« by the Author of »The Chorister Brothers« [Mary Leith] (London, 1895), p. 51.

⁴ Gudbrand Vigfusson og F. York Powell (udgg.), *Origines Islandicae*, I (Oxford, 1905), 440.

⁵ Samme skrift, p. 227.

⁶ *Hungurvaka, sive Historia primorum quinque Skalholtensium in Islandia Episcoporum, Pals Biskups Saga, sive Historia Pauli Episcopi, & Pattr af Thorvalldi Vidförla, sive Narratio de Thorvalldo Peregrinatore* (København, 1778). Medarbejderne ved denne udgave var Jón Ólafsson d. y. og Hannes Finnsson, senere Guðmundur Magnæus og Grímur Thorkelin.

⁷ Finnur Jónsson, »Tilnavne i den islandske oldlitteratur«, *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed* (1907), pp. 161—381.

Kahle for brystet, og i sin supplerende afhandling til Finnur Jónssons oversigt, der kom to år senere,⁸ gentager han sin forklaring fra fodnoten i *Hungrvaka*-udgaven og uddyber den; han siger blandt andet: »Ich bin geneigt, abweichend von FJ., den Namen als 'Schottenkopf' aufzufassen; er wird also einen Mann bezeichnen, der irgendwelche Beziehungen zu Schotten gehabt hat, vielleicht auch schottische Tracht nachahmte.« (p. 161) Kahle støtter også sin forklaring på, at en anden bærer af det samme tilnavn, nemlig Þorgeirr (nævnt i *Flateyjarbók*, II, 475)⁹ stammede fra Orkneyøerne og meget let kan have haft skotske relationer.

I 1926 skriver Steenstrup en afhandling, hvori han tolker navneled som *-nef*, *-skalli*, *-skeggr* og *-kollr* som betegnelser på et individ, menneske — »Personen i sin Helhed«, som han udtrykker det.¹⁰ »Man bör derfor,« siger han, »ved et Tilnavn *skotakollr* ikke tænke paa »et Hoved, hvormed man er tilbøjelig til at slaa« (F. Jónsson), hvad der jo ogsaa vilde være underligt, men derimod paa en Mand, der kan have denne Egenskab.« (p. 32) Som man ser, kniber det med den filologiske akribi, når han skal citere Finnur Jónsson, og hvad betydningen af ordet *skotakollr* angår, siger han egentlig ikke andet, end hvad enhver tænksom læser allerede har fået ud af Finnur Jónssons kommentar. Kahles forklaring er hos Steenstrup henvist til en fodnote og tages ikke i betragtning.

Når man trods den lærde diskussion ikke synes at kunne blive enig om, hvorvidt *skotakollr* betyder 'skotte' eller 'skalle-smækker, slagsbror', tør man måske søge en helt tredje forklaring på ordet, og derfor vover jeg mig frem med min an-

⁸ B. Kahle, »Die altwestnordischen Beinamen bis etwa zum Jahre 1400. Ergänzungen und Nachträge zu Finnur Jónssons Tilnavne i den islandske oldlitteratur (Aarb. f. nord. oldk. og hist. 1907),« *Arkiv för nordisk filologi*, XXVI (1909), 142—202, 227—260.

⁹ Henvisningen gælder C. R. Ungers og G. Vigfússons udgave, Christiania, 1862.

¹⁰ Joh. Steenstrup, »*Skornetal og Næfgæld* samt Tolkningen af *nef*, *skalli*, *kollr* som Navneled,« *Arkiv för nordisk filologi*, XLIII (1926—27), 19—33.

tagelse. Udgangspunktet for den følgende tolkning er andetledet *-kollr*, som jeg er så fri at opfatte som 'et skaldet (el. delvis skaldet) hoved' (Cleasby-Vigfussons betydning II, 2; Fritznens betydning 3) og mere specifikt som 'tonsur'. *Kollr* bruges jo vistnok også i denne betydning som dæknavn for Sæmundr fróði i anekdoten om hans flugt fra den trolddomskyndige læremester.¹¹ E. H. Lind oversætter ordet *kollr* som 'barskalle',¹² og trods Steenstrups advarsel om, at ordet ikke bare betyder et skaldet hoved, da folk efter deres hårvækst kan kaldes *hvitakollr* eller *svartakollr*,¹³ synes der ikke at være noget i vejen for, at man i tolkningen af *skotakollr* til lægger ordet den ovenfor nævnte betydning.

Tonsuren var et ganske vigtigt element i den kirkelige lov og orden i middelalderen¹⁴, og allerede i det fjerde og femte århundrede blev den anset som en nødvendig forberedelse til optagelse i den gejstlige stand. Den kanoniske ret giver ganske bestemte forskrifter for modtagelse og vedligeholdelse af tonsur, som understreger betydningen af dette kendetegn for medlemmer af gejstligheden.¹⁵ Disse bestemmelser har imidlertid

¹¹ Guðmundur Thoroddsen, »Sæmundur fróði og Svartiskóli,« *Andvari*, LXI (1936), 45—56; specielt p. 52.

¹² E. H. Lind, »Nordiska personnamn. Strödda iakttagelser och tolkningsförsök,« *Arkiv för nordisk filologi*, XXXVI (1919), 301—326; specielt p. 304. I *Scandinavian Personal Names in Lincolnshire and Yorkshire* (København, 1968) oversætter Gillian Fellows Jensen navneleddet som 'head, shaven crown' med den udvidede betydning 'man' (p. 349).

¹³ Ovennævnte afhandling (jfr. note 10), p. 32.

¹⁴ H. Leclercq, art. 'Tonsure' i *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, XV:2 (Paris, 1953); T. P. Riley, art. 'Tonsure' i *New Catholic Encyclopedia*, XIV (New York, 1967); J. Oskar Andersen, art. 'Tonsur' i *Kirke-Leksikon for Norden*, IV (København, 1929). Fyldige redegørelser med talrige henvisninger er: Ph. Gobillot, »Sur la tonsure chrétienne et ses prétendues origines païennes,« *Revue d'Histoire Ecclésiastique*, XXI (1925), 399—454, og P. Colomban Bock, »Tonsure monastique et tonsure cléricale,« *Revue de Droit Canonique*, II (1952), 373—406.

¹⁵ Se Bocks afhandling (note 14) samt Willibald M. Plöchl, *Geschichte des Kirchenrechts*, I, 2. Aufl. (Wien, 1960), p. 177, pp. 360—361; samme værk, II, 2. Aufl. (Wien, 1962), pp. 181—182, og Erik Wolf, *Ordnung der Kirche* (Frankfurt a. M., 1961), pp. 215—216, 220—221.

ingen betydning for denne undersøgelse; det har derimod den historiske strid mellem den romerske kirke og den keltiske kirke, hvor også spørgsmålet om tonsurens udformning skilte de to kirker. Foruden den almindelige tonsur i den latinske kirke, hvor en hårrand lades tilbage på hovedet, den såkaldte Petrustonsur (også kaldet *corona*), havde man i den tidlige middelalder en tonsur, der var opkaldt efter apostlen Paulus, og som særlig var i brug i østkirken, nemlig en totalragnig af hovedet. Disse to former for tonsur, der bar apostelfyrsterens navne, blev anset for at være såre agtværdige, mens en tredje slags tonsur, den keltiske, blev betragtet som vederstyggelig, i hvert fald blandt romerske missionærer, som kaldte den for Simon Magers tonsur med en ufin hentydning til den bekendte anti-helgen, man hører så meget om i den apokryfe litteratur, og som også omtales i Apostlenes Gerninger (kap. 8). Tilhængerne af den keltiske tonsur opkaldte den efter apostlene Jakob eller Johannes, men lige meget hjalp det; striden om den rette tonsur endte med, at den romerske sejrede, ligesom i øvrigt den romerske kirke overvandt den keltiske i andre stridsspørgsmål.

Den keltiske tonsurs vigtigste kendetegn var, at hele den forreste del af hovedet — indtil en linje der gik fra øre til øre — var totalraget, evt. — når hårvæksten tillod det — med en ganske smal bræmme af hår ovenover panden. Denne tonsur mener jeg at have fundet en mindelse om i ordet *skotakollr* — ikke sådan at forstå, at bærerne af dette tilnavn bevidst har skaffet sig en frisure, der ledte tanken hen på det irsk-skotske munkevæsen; men snarere sådan, at deres skaldethed har bevæget vittige sjæle til at beskrive deres hårpragt på en måde, som var umiddelbart forståelig for folk i den nordrøne kulturverden, færing, islændere og nordmænd, der havde hyppige kontakter med Irland og Skotland.

Førsteleddet *skota-* sætter jeg som Kahle i forbindelse med folkenavnet *skotar* og erindrer i denne sammenhæng om, at ordet på oldislandsk som på en række andre sprog betyder

ikke blot 'skotter', men også 'irere'.¹⁶ Skulle man vove en oversættelse af *skotakollr*, ville jeg være mest tilbøjelig til at oversætte ordet som 'den irske skaldepande', et tilnavn der i hvert fald har den dyd, at det giver en god, kraftig mening.

Lærde fra mange områder har vist os den nære forbindelse mellem den keltiske verden og den norrøne, og indenfor filologien har Christian Matras gang på gang kunnet overbevise os om, at der findes særlige Atlanterhavsord og -begreber, som kun forstås på baggrund af en livlig og indsigtfuld forbindelse mellem de nordiske lande i Nordatlanten og de skotsk-irske områder. Når man holder sig dette for øje, er det måske ikke så vanskeligt at godtage, at en specialitet som den keltiske tonsur, den som paperne velsagtens har båret, har været så kendt i den norrøne kulturverden, at den har fristet til at give mænd med en særpræget frisure eller skaldethed tilnavnet *skotakollr*.

SUMMARY

A by-name *skotakollr* is found in *Hungrvaka* and a few other places in Old Norse literature. It has apparently been difficult to explain; the translations *Scothead*, *Coll o'Scots* and *Scot-Coll* have been offered, and it has been suggested that the by-name meant ruffian (Finnur Jónsson and Joh. Steenstrup) or »Schottenkopf« (B. Kahle). In the present paper *-kollr* is explained as 'bald head' or specifically 'tonsure', and when it is remembered that the word *skotar* may be used both about the Scots and the Irish, *skotakollr* would seem to mean 'celtic tonsure'. Anyone in the Norse-Celtic world who was familiar with this tonsure could have used the by-name *skotakollr* to denote a man's special hair-style or lack of hair.

¹⁶ Cleasby-Vigfússon, p. 555, og Alexander Jóhannesson, *Isländisches etymologisches Wörterbuch* (Bern, 1956), p. 225.